

1951

η φύση

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ

ΤΕΥΧΟΣ 175

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

Αἰκυόνη με τη ρεῖα της (φωτ. Μάνος Βατζόλιας)

Άτομα του *Allium calamarophilon* στο βραχώδες ενδιαιτήμά τους στη νέα θέση εύρεσης, βόρεια του οικισμού της Κύμης (φωτογραφία Α. Καλτσής)

Περί κρομμύων και τευθίδων: το ακριβοθώρητο *Allium calamarophilon* αποκαλύπτεται

Αποστόλης Καλτσής

Ως ερευνητή της ελληνικής χλωρίδας, ανέκαθεν με συγκινούσε η πρόκληση της αναζήτησης και του εντοπισμού σπάνιων φυτικών ειδών με ελάχιστες καταγραφές: πρόκειται για είδη τα οποία προσωπικά αποκαλώ «είδη-φαντάσματα», δηλαδή που είναι γνωστά συνήθως μόνο από την αρχική τους περιγραφή και μετά αγνοούνται για χρόνια ή και δεκαετίες. Μία τέτοια χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί και το *Allium calamarophilon*: ανακαλύφθηκε το 1980 από τον καθηγητή Δ. Φοίτο στα παράκτια βράχια ενός μικρού όρμου στην περιοχή της Κύμης, από τους πολυάριθμους που σχηματί-

ζονται κατά μήκος της εκτεταμένης και απόκρημνης βραχώδους ακτής. Τα αρχικά συλλεχθέντα δείγματα του είδους βρέσκονταν σε στάδιο καρποφορίας, γεγονός που, σε συνδυασμό με την περιορισμένη σαφήνεια και διαθέσιμη πληροφορία σχετικά με τον *locus classicus* και τη γενικότερη δυσκολία πρόσβασης στην περιοχή, είχε ως αποτέλεσμα να μην υπάρχει μέχρι και σήμερα καμία φωτογραφία του είδους στο ενδιαιτήμά του (υπάρχει δημοσιευμένη μόνο μία φωτογραφία ατόμων σε ανθοφορία, που προέρχονται από καλλιέργεια στο εργαστήριο) και καμία πληροφορία σχετικά με το πληθυσμιακό μέγεθος και την κατάσταση διατήρησής του – ούτε βεβαίως και στην έκδοση της IUCN για τα 50 κορυφαία φυτά των νησιών της Μεσογείου (2005 & 2017), στα οποία περιλαμβάν-

* Αποστόλης Καλτσής, βιολόγος MSc – ερευνητής φυσικού περιβάλλοντος, συνεργάτης της Τράπεζας Σπερμάτων Αυτοφυών Φυτών της Ελλάδας – ΕΚΠΑ

νεται το *Allium calamarophilum*, όπου το καθεστώς του είδους εμφανίζεται ως «Ανεπαρκών Δεδομένων» (Data Deficient). Εν ολίγοις, φαίνεται πως κανείς δεν είχε κατορθώσει να το παρατηρήσει στη φύση από το 1980!

Για την ιστορία της ανακάλυψης του είδους απευθυνθήκαμε στον κ. Δημήτριο Φοίτο, ομότιμο καθηγητή του Τμήματος Βιολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών, ο οποίος μάλιστα διετέλεσε πρόεδρος (1980-82) της Ελληνικής Εταιρίας Προστασίας της Φύσης και είναι σήμερα επίτιμος πρόεδρος της. Ο κ. Φοίτος είχε την καλοσύνη να μας εφοδιάσει με τοπογραφικές και άλλες πληροφορίες σχετικές με τον *locus classicus* του *Allium calamarophilum* Phitos & Tzanoud:

«Είναι αυτονόητη η απορία, πώς είναι δυνατόν ένα όνομα χερσοβίου φυτού να είναι συνυφασμένο με το όνομα ενός θαλασσίου οργανισμού, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση με το “καλαμάρι” (*Allium calamarophilum* Phitos & Tzanoud). Ο λόγος είναι ο εξής: εξ αφορμής της καταγωγής των γονέων μου από την ευρύτερη περιοχή της Κύμης (ανατολική Εύβοια) και συγκεκριμένα από το επίγειο χωριό Πλατάνα, είχα την ευκαιρία παλαιότερα να περνώ τις θερινές διακοπές μου εκεί. Κατά τους θερινούς μήνες μεταναστεύουν στις θαλάσσιες ακτές από το ακρωτήριο Κύμης (Κάβος) και προς βορειο-δυτικά σε παραλιακό μήκος μερικών χιλιομέτρων τα καλαμάρια *Todarodes sagittatus* με το κοινό όνομα θράψαλα. Το ψάρεμά τους αποτελούσε και αποτελεί για τους κατοίκους της αναφερόμενης περιοχής παραδοσιακή, αλλά κυρίως ειδυλλιακή απασχόληση! Κάτω από τα κατακόρυφα απόκρημνα βράχια της ακτής και τον φανταστικό έναστρο ουρανό, όταν νυχτώσει αρχίζει το “καλαμάρεμα”. Φθάνοντας από τη βάση μας (Πλατάνα) στην περιοχή ψαρέματος και πριν αυτό αρχίσει, συνηθίζαμε μια στάση σε έναν μικρόν ορμίσκο με αμμώδη παραλία, πλάτους περίπου 20 μ., από την οποία ξεκινά μια μικρή χαράδρα βάθους περίπου 50 μέτρων. Στο βάθος υψώνονται κάθετοι ασβεστολιθικοί βράχοι, ύψους 50 και πλέον μέτρων. Η εν λόγω χαράδρα έχει το όνομα “Αποκλειστής”. Σε μια από αυτές τις στάσεις μας (9.VII.1980) φθάσαμε στην περιοχή ενωρίτερα της συνήθους ώρας, οπότε παρακινούμενος, ίσως από ερευνητικό ένστικτο, προχώρησα στο βάθος της χαράδρας και ανέβηκα στους απότομους ασβεστολιθικούς βράχους σε ύψος 15 περίπου μέτρων, όπου και συνέλεξα, μεταξύ άλλων, μερικά άτομα από το προς συζήτηση *Allium*. Επρόκειτο περί ενός νέου είδους, το οποίο νομίζουμε ότι δικαίως φέρει το όνομα *Allium calamarophilum*! Τα συλλεγμένα τότε άτομα αποτελούν τον

ολότυπο του αναφερομένου είδους. “Το τερπνόν μετά του ωφελίμου...!”».

Ανάμεσα σε αυτούς που προσπάθησαν στο παρελθόν να εντοπίσουν το είδος, χωρίς προφανώς (τότε) επιτυχία, ήμουν κι εγώ: ήταν το 2007, στο πλαίσιο του προγράμματος SEMCLIMED (Impact of the Climatic Change on the Mediterranean Flora and Conservation Actions), στο οποίο συμμετείχε η Τράπεζα Σπερμάτων του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ), όταν με τη συνάδελφο βιολόγο Κατερίνα Κουτσοβούλου, έχοντας μόνο τις ασαφείς πληροφορίες της αρχικής δημοσίευσης, προσεγγίσαμε, ξεκινώντας από τον οικισμό της Χηλής και περπατώντας κατά μήκος της βραχώδους ακτής, τον όρμο στον οποίο καταλήγει το ρέμα «Αποκλειστής» (χωρίς να γνωρίζουμε τότε, βέβαια, ότι εκεί εντοπίζεται ο *locus classicus* του είδους). Ήταν αδύνατο, ωστόσο, να προσεγγίσει κανείς την ακτή από το σημείο που φτάσαμε πεζή, καθώς μεσολαβούσε ένα τελείως κάθετο μέτωπο βράχου που πέφτει στη θάλασσα.

Ο ολότυπος* του *Allium calamarophilum* που φυλάσσεται στο Herbarium Phitos & Kamari στο Βοτανικό Μουσείο του Πανεπιστημίου Πατρών (φωτογραφία Γ. Καμάρη).

* Ολότυπος λέγεται ένα δείγμα του φυτού το οποίο διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά του είδους και το οποίο διατηρείται ως δείγμα αναφοράς.

Το *Allium calamarophilum* στην έναρξη της ανθοφορίας του, στις 13.6.2023 (φωτογραφία Α. Καλτσής)

Εντέλει, η «συνάντησή» μου με αυτό το σπάνιο είδος πραγματοποιήθηκε πολλά χρόνια αργότερα, το απόγευμα της 13ης Ιουνίου 2022, όταν και βρέθηκα για βοτανική έρευνα βόρεια της κωμόπολης της Κύμης – χωρίς πάντως, όταν ξεκινούσα, να έχω καθόλου στο μυαλό μου το *A. calamarophilum*. Είχα βάλει στόχο να ερευνήσω μια βραχώδη έξαρση, στην ευρύτερη περιοχή του Κάστρου Αγίου Γεωργίου, με υψόμετρο περίπου 350 μ., που μου είχε κινηήσει το ενδιαφέρον για τον εντοπισμό ορισμένων ειδών. Τα είδη αυτά αποτελούσαν στόχους του έργου «Conserving the Flora of the Balkans: Native Plants of Greece» (επιστημονικός υπεύθυνος ο ομότιμος καθηγητής Κωνσταντίνος Α. Θάνος, σε συνεργασία και χρηματοδότηση των Βασιλικών Βοτανικών Κήπων Kew, HB), με αντικείμενο τη συλλογή και διατήρηση σπερμάτων αυτοφυών φυτών της Ελλάδας στην Τράπεζα Σπερμάτων του ΕΚΠΑ. Θέλοντας να εστιάσω στη χασμοφυτική χλωρίδα, ξεκίνησα την ανάβαση από σχετικά χαμηλά και κινηθήκα σε ένα απότομο, αλλά αρκετά ασφαλές για ανάβαση, βραχώδες μέτωπο του λόφου. Αυτή η επιλογή, αρχικά, είχε μια πολύ αρνητική εξέλιξη: έχοντας αμελήσει να κλείσω τη θήκη της φωτογραφικής μηχανής, κατά τη διάρκεια ενός ελιγμού, αυτή βρέθηκε αρχικά στο κενό και στη συνέχεια να χτυπάει με δύναμη στα βράχια, να αποσπάται ο φακός της και να καταρкулώνει αρκετές δεκάδες μέτρα παρακάτω. Έχοντας εντοπίσει το σημείο που κατέληξε, ώστε να μπορώ να τη μαζέψω στην επιστροφή, αποφάσισα φουρ-

κιμένος να συνεχίσω προς την κορυφή του λόφου, προκειμένου τουλάχιστον να ολοκληρώσω την εργασία που είχα ξεκινήσει.

Λίγα μέτρα παραπάνω και λίγο πριν την κορυφή σταμάτησα να ξεκουραστώ σε μια σχετικά επίπεδη βραχώδη επιφάνεια, όταν τράβηξαν την προσοχή μου μερικά χαμηλά, ανθισμένα αγριοκρέμμυδα, που ξεμυτούσαν από τα περιθώρια των βράχων. Δεν πέρασαν παρά λίγες στιγμές μέχρι οι πορφυρές γραμμές κατά μήκος της λευκής στεφάνης των λουλουδιών τους να προκαλέσουν τους κατάλληλους συνειρμούς και να με παραπέμψουν στη μοναδική γνωστή εικόνα του *Allium calamarophilum*. Και μόνο στην πιθανότητα να έχω εντοπίσει ένα τόσο σπάνιο εύρημα, η συγκυρία της διαλυμένης φωτογραφικής μηχανής μου φαινόταν αδιανόητη! Με τις μάλλον πενιχρές δυνατότητες της κάμερας τού –καθόλου τελευταίας κυκλοφορίας– smartphone που είχα μαζί μου, έβγαλα κάποιες φωτογραφίες, ενώ περιηγούμενος στην κορυφή του λόφου εντόπισα αρκετές δεκάδες άτομα του είδους, συγκεντρωμένα σε δύο κύριες θέσεις. Φυσικά συνέλεξα και δύο ακέραια άτομα με τους βολβούς τους, προκειμένου να γίνει και η συστηματική ταυτοποίηση.

Από την εξέταση των μακροσκοπικών χαρακτηρισμών που έκανα στη συνέχεια, με τη βοήθεια της περιγραφής του είδους, μου δημιουργήθηκε εξαρχής η αίσθηση ότι όντως είναι εξαιρετικά πιθανό να έχω εντοπίσει το *Allium calamarophilum*. Φυσικά, ωστόσο, απευθυνθήκαμε άμεσα και σε μία ειδικό της συστηματικής βοτανικής, τη συνεργά-

τιδα του έργου Κατερίνα Γούλα, η οποία εξέτασε τα ζωντανά δείγματα και τα ταυτοποίησε ως *Allium calamarophilum*: η ικανοποίηση που πήρα και από αυτή την επιβεβαίωση δεν περιγράφεται εύκολα με λέξεις, αφού έμοιαζε να είμαι ο πρώτος ερευνητής μετά το 1980 που παρατηρεί το είδος στη φύση και ο πρώτος που το απαθανατίζει φωτογραφικά στο ενδιαίτημά του!

Η εύρεση του *A. calamarophilum* στην ευρύτερη περιοχή συνεισφέρει σημαντικά σε όσα ήταν ήδη γνωστά για αυτό το σπανιότατο είδος: ο κύριος μήνας άνθισης είναι ο Ιούνιος (και όχι ο Ιούλιος), το υψόμετρο παρουσίας φτάνει τα 350 μ., ο βιότοπος δεν είναι αποκλειστικά παράκτιο βράχι αλλά και ανοιχτές πετρώδεις θέσεις και σχισμές βράχων στα ενδότερα. Αν και ακόμα δεν είχαμε εικόνα για την ακριβή θέση του locus classicus, σε απόσταση λιγότερη από 800 μέτρα σε ευθεία γραμμή εντοπίζεται αυτός ακριβώς ο όρμος στον οποίο καταλήγει το ρέμα «Αποκλειστής»: πράγματι, κατόπιν επικοινωνίας με τον καθηγητή κ. Φοίτο, επιβεβαιώθηκε πως η ακτή αυτού ακριβώς του όρμου είναι η θέση από όπου πρωτοσυλλέχθηκε το είδος. Σημειώνεται ότι η προσέγγιση του locus classicus είναι εξαιρετικά δύσκολη ακόμα και μέσω της (απόκρη-

μνης και βραχώδους) ρεματιάς – στην οποία, μάλιστα, καταλήγουν και οι απορροές του βιολογικού καθαρισμού της Κύμης...

Περίπου 40 ημέρες μετά τον εντοπισμό του φυτού στη νέα θέση, επισκεφθήκαμε ξανά την περιοχή για να συλλέξουμε ώριμα σπέρματα του είδους, αλλά αποδείχθηκε ότι ήταν πολύ αργά και είχε ήδη λάβει χώρα η διασπορά τους. Αποφασίσαμε, επομένως, να επισκεφθούμε οργανωμένα την περιοχή την επόμενη χρονιά. Πράγματι, στις 12 Ιουνίου 2023 επισκεφθήκαμε πάλι την περιοχή με τους συναδέλφους βιολόγους Σπύρο Οικονομίδα και Σοφοκλή Μουρατίδη, προκειμένου να κάνουμε πιο ενδελεχή έρευνα σχετικά με το μέγεθος του πληθυσμού, ο οποίος εκτιμήθηκε ότι αριθμεί λίγο περισσότερα από 1.000 άτομα, αλλά και για τη φωτογράφιση του φυτού σε φάση άνθισης και στον βιότοπό του. Όσο για τη συλλογή ώριμων σπερμάτων, έναν μήνα αργότερα, τα φυτά του είδους βρίσκονταν σε πλήρη καρποφορία: με γνώμονα πάντα να μην ξεπεραστεί το όριο του 10% των ώριμων σπερμάτων του πληθυσμού, μία συλλογή περίπου 1.500 σπερμάτων αυτού του εξαιρετικά σπάνιου ενδημικού είδους της Εύβοιας φυλάσσεται πλέον στην Τράπεζα Σπερμάτων του ΕΚΠΑ. ■

Η ακτή του όρμου όπου καταλήγει το ρέμα «Αποκλειστής», που αποτελεί τον locus classicus του *Allium calamarophilum* (φωτογραφία Α. Καλτσός)

